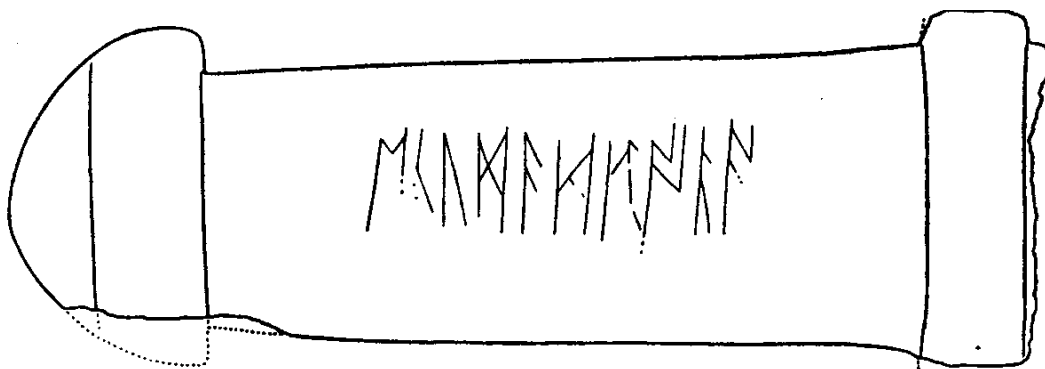

[0330]

IN RUNEFYNST UT RASQUERT

It is al wer in jiermannich lyn, dat de hear S.S. Mensonides, dy't him yn Warffum en omkriten tige wart op it mêd fan 'e skiednis en âldheitekunde, ta it Frysk Ynstitút to Grins ynkaem en my in terpfynst sjen liet. It wie in stik bonke, sa likernôch 10,5 sm lang, dat neffens de foarm tsjinne hie ta heft fan in mes of swurd. Al wie it bien slim forware, wy koene dochs mei it bleate each in mannich runetekens ûnderskiede, dy't der aleartiden yn ritst wêze moasten. De hear Mensonides fornijde my, dat in âld terpbaes it biennen heft op in stik lân tichteby de terp fan Rasquert yn Grinslân foun hie. Yn it Ynstitút foar Aldheitekunde hjirre haw ik doe mei Perf. H. Tj. Waterbolk en dy syn meiwurkers de runen mear as ienris troch in mikroskoop bimikere. It skrift wie bjustere min to lêzen, om't somlike halen en sydstreekjes foar in part útsliten en weiwurden wiene. Bytiden koene wy suver net útmeitsje, oft in skras by in runeteken hearde of in barst yn it bien wie. Nei lang en forduldich bisykjen is it de lju fan it Ynstitút foar Aldheitekunde to Grins slagge om it ynskrift mei moai greate krektens sa nei to tekenjen

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

Ofb. 1

As wy by dizze tekens lâns geane, dan bliuwt it by guon spitigernôch rieden hwat de bidoeling fan 'e runeritser west hat. De swierrichheit sit him binammen yn it part, dat hjirboppe oanjown is mei de sifers 6, 7 en 8. Fierders moatte wy yn omtinken nimme, dat it boppeste skeane streekje fan rune 10 likegoed in slytplakje wêze kin; ik soe it al sa leaf forfalle litte wolle. Hâlde wy dat foar eagen, dan krije wy nei omstaverjen de lêzing:

E	K	U	M	Æ	Ð	K	L	O	K	A
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Dat it ynskrift Anglofrysk is, stiet net yn 'e kiif. Utslútsel dat oangeande jowe ús de foarmen fan 'e tekens 9 en 11. Rune 9 is de yn Anglofryske kontreijen ûntstiene *o*, dy't yn Ingelân op in munt mei it opskrift *skanomodu* en yn it âlde greatfryske gebiet op it Arumer swurdtsje (*edæ* | *boda*) en yn 'e toverspreuk út Westeremden (*ophamu*, *os-ust*) foarkomt. De alfte rune, de Anglofryske nijfoarming foar *a*, wurdt to uzes foun op 'e Harnzer *Hada*-munt (2 x), yn 'e niisneamde Westeremder toverspreuk (*gistada*, *dukale*) en op in allyksa yn

Westeremden opdold biennen swurdheft (*ieþemüka*). Bûtendat stiet in byfoarm fan dy *a*, mei it koarte steiloppe streekje net op 'e útein, mar yn 'e midden fan 'e boppeste sydstreek, noch op it swurdsje fan Arum en op in weefhoutsje út Westeremden (*adugislu*) to lêzen. It Anglofryske komôf fan ús nije terpfynst stiet sadwaende fêst en dêr hat eltse útlizzer tonei mei to rekkenjen.

Fan 'e runen op 'e iene kant soe ik alderearst de wurdkloft *EKUMÆ* ôfsplisse en dy wer yn *EK* en *UMÆ* skiede wolle. Dat in runeyskrift mei it persoanlike foarnamwurd *ek* = 'ik' bigjint, is neat gjin sûnders. Dêr kin gâns in rige foarbylden foar bybrocht wurde:

1. *ek aljamarkiz baijaz* (yn in rotsklibbe by Kårstad, sjoch ôfb. 13 yn H. Arntz, *Handbuch der Runenkunde*², Halle/Saale 1944).

2. *(i)k arsiboda segun* (sulveren spanje fan Paltersdorf, forl. W. Krause, *Was man in Runen ritzte*², Halle 1943, s. 52).

3. *ek erilaz asugisalas muha haite* ensfh. (spearstôk fan Kragehul, sj. ôfb. 17 yn H. Arntz, o.w.).

4. *ek erilaz sa wilagaz ha[i]teka* (biennen amulet fan Lindholm, sj. ôfb. 16 yn H. Arntz, o.w.).

5. *ek gudija ungandiz i h* (stien fan Huglen, sj. ôfb. 28 yn H. Arntz, o.w.).

6. *ek hagustadaz þewaz godagaz* (rots fan Valsfjord, sj. H. Arntz, o.w., s. 276).

7. *ek hlewagastiz holtijaz horna tawido* (koarte drinkhoarn fan Gallehus, sj. ôfb. 23 yn H. Arntz, o.w.).

8. *ek þirbijaz ru[noz]* (stien fan Barmen, sj. H. Arntz, o. w., s. 276).

9. *ek wakraz unnam wraita* (stien fan Reistad, sj. H. Arntz, o.w., s. 276).

10. *ek wiwaR after woduride wita(n)dahalaiban worahto r[unoR]* ensfh. (stien fan Tune, forl. W. Krause, o.w., s. 23).

Undersikers lyk as Magnus Olsen en Helmut Arntz hawwe der op wiisd, dat mei *ek* bigjinnende ynskriften tsjûgje fan it selsfielen fan 'e runemasters, dy't as bihearskers fan boppeïerdske krêften eat in magyske wijinge jaen koene¹). Sa't oan it fyfte foarbyld hjirboppe bliken docht, wie de runemaster sels lykwols *ungandiz*, d.w.s. tsjin bitsjoening biskerme. Runefikers hiene de *ek*-ynlieding dus wakkere hiem en de nije fynst út Rasquert slút him alhiel by dat gebrûk oan.

Yn har mansk wurk oer *Die einheimischen Runendenkmäler des Festlandes* sizze H. Arntz en H. Zeiss, dat nei de oanrin mei *ek* ornaris net in namme, mar de oantsjutting fan in birop, macht of foech komt²). Dat mei wier wêze, mar der binne ek wol gefallen bikend fan *ek* mei neifolgjende eigennamme, tink allinne mar oan it ynskrift fan 'e forneamde koarte hoarn fan Gallehus (sj. boppe nû. 7). It liket my sa ta, dat it twadde wurd yn 'e Rasqueter ynskripsje allyksa in persoansnamme wêze moat, to witten *U M Æ*. Dat bitinken waard by my ta wissichheit, doe't ûnderskate boarnen útwiisd, dat sa'n bineaming yn 'e âldgermaenske tiid wierliken bistien hat. Sa fine wy bygelyks yn it *Onomasticon Anglo-Saxonicum* fan W.G. Searle op s. 469 sawol *Umma* (yn 'e plaknamme *Umman ig*) as *Ummo* (nomen viri), wylst yn Ingelân bûtendat noch it patronimicum *Umming* al yn 725 as namme fan in 'praefectus' fêstlein is. De measte ôfliedingen fan 'e bidoelde wurdstamme steane lykwols moai hânsum byinoar yn

1) H. Arntz, *Handbuch der Runenkunde*, 2. Aufl., Halle/Saale 1944, s. 276f.

2) H. Arntz u. H. Zeiss, *Die einheimischen Runendenkmäler des Festlandes*, Leipzig 1939 s. 428.

E. Förstemann syn *Altdeutsches Namenbuch I*² (1900), kol. 1477, der't ik hjir fan oanhelje: *Ummo*, foar't earst optekene yn 'e achtste ieu, de mei ags. *Umming* to forlykjen namme *Ummung*, it manlike forlytsingswurd *Umilo* en de froulike diminutiven *Ummila* en *Umika*. Förstemann hâldt *Ummo* foar in flaeifoarm fan twastammige nammen lyk as *Unmar*, *Unmod* en *Unmund* en bringt it foarste lid *Un-* yn forbân mei it tiidwurd *unnan* 'jaen, skinke', dat *Un-* soe neffens him lykbjitsjuttend wêze mei *Gaba*. Yn Westerlauwersk Fryslan moatte *Umma* en syn njonkenfoarmen by âlds ek húsriem west hawwe, hwant yn J. Winkler syn *Friesche Naamlijst* (1898), s. 417, lêze wy de forâldere manljusnammen *Umme*, *Ummo*, *Umma*. De gearstaller fan 'e list heakket dêr oan ta, dat *Ummo* yn Weser-Fryslân noch altiten yn 'e swang is. Om't Winkler nou ienris nearne fynplakken jowt, moast ik sels op 'e sneup gean en foun doe as moaiste foarbyld in „frater *Ummo*, de *Ummegga* viris, parcium orientalium, parochia Aneggum (= Anjum) oriundus" yn 'e *Gesta Abbatum Orti Sancte Marie*¹). Dy oanhael is ek derom sa nijsgjirrich, om't dêr tagelyk de skaeinamme *Ummegga*, mei *gg* as skriuwwize foar *ng*, dus *Ummenga*, yn foarkomt. De útstoarne foarm *Ume*, krektlyk as yn it Rasquerter runeyskrift mei inkeld bylûd stavere, stiet ek al by Winkler to boek (s. 416). Doe't *u* him yn in letter tiidrek ta *o* ûntjoech, ûntstiene de nou yn it forjit rekke nammen *Omme*, *Omma*, *Ommo* en dêrút nei rekking *Ome*, *Oome*, *Oom*, *Oem* (sj. Winkler, s. 279). Wol de lêzer in foarbyld út 'e lêste nammerige, dan moat er P. Sipma syn *Oudfriesche Oorkonden I*, nû. 359 (út 1488), der mar op neislaen, der't in *Oeme upper Hyowr* op 't aljemint komt.

Nei de manljusnamme *Umæ* mei in likense útgong as *Edæ* yn *Ēdæ boda* op it Arumer houten swurdsje en *Æhæ* op it Hantumer biennen plaetsje komme wy nou ta it slimste stik fan ús ynskrift. Der waerd al earder sein, dat wy fan 'e lêzing fan it by *Umæ* oanslutende part spitigernôch net alhiel wis binne. Lyk as rune 6 boppe ôfbylde is, kin dy gjin *e* (=) wêze, ek gjin *m* (=) en likemin de wenstige miengermaenske *d* (=) . Wy moatte der goed acht op slaen, dat de dwêrsstreken fan it sechste teken ûnder de boppeste útein fan 'e steile halen begjinne. Geane wy der fan út dat de lêzing bitroud is, dan liket dy rune it meast op in , in yn Ingelske kontreijen en ek op it Jeropeeske fêstelân foarkommende wikselfoarm fan 'e *d*. Sa'n fatsoen hat de rune *d* yn Ingelân bygelyks op in grêfstien yn Hartlepool²), op 'e stiennen krusen to Lancaster³), to Thornhill⁴) en to Ruthwell⁵) en op in munt fan kening Eanred fan Northumbrië⁶). Oan diskant de Noardsé sjogge wy dyselde *d* op in sulveren spanje út Freilaubersheim (*dapena*)⁷). Elliott stelt fan datoangeande fêst: "The *d*-runc appears as in some earlier English inscriptions, for example the Scanomodu and Pada coins, but later commonly as , as in the Vienna codex, or , as on the Thames scramasax"⁸). En Arntz ornearret yn syn bikend hânboek: „In

1) *Gesta Abbatum Orti Sancte Marie*, uitgeg. door A.W. Wybrands, Leeuwarden 1879, s. 216.

2) R.W.V. Elliott, *Runes, an Introduction*, Manchester 1959, s. 82.

3) R.W.V. Elliott, *o.w.*, s. 86.

4) R.W.V. Elliott, *o.w.*, s. 87.

5) R.W.V. Elliott, *o.w.*, s. 91.

6) Sj. H. Arntz, *Handbuch der Runenkunde*², 1944, s. 123.

7) Sj. H. Arntz u. H. Zeiss, *Die einheimischen Runendenkmäler des Festlandes*, 1939, s. 223.

8) R.W.V. Elliott, *Runes*, 1959, s. 36.

England kommt $\mathfrak{N}$ vor, das auf dem Festland (*Freilaubersheim*) gleichfalls belegt ist¹⁾.

Hwat de foarm oanbilanget, meije wy rune 6 sadwaende grif wol foar in *d* oanmerke. Mei de dêroan folgjende rune *k* krije wy de forbining *dk*, twa bylûden, dy't ûnmooglik oan it bigjin fan in wurd stean kinne, tinkt my. It hat dêrom mear eigenskip, dat *dk* út himsels forklearre wurde moat. Doe't ik safier wie, kaem it my yn 't sin, dat yn runeynskriften in ienlûd, binammen in *i*, gauris weilitten wurdt. Forlykje, om in pear foarbylden to jaen, *pk* = *pik* op 'e spanje út Freilaubersheim, *rh* = *rih* op in lyts swurd út Hailfingen, *skuaraR* = *sikuaraR* op in weefbuordtsje út Lund, *mk mrla wrta* = *mik Merila warta* op in spanje út Etelhem en *gisuhldu* = *Gisuhildu* op it Westerembder weefhoutsje²⁾. Nimme wy fierders oan, dat *d* in stimhawwend lûd foarstelt, dan kin de swierrichheit, dêr't wy by rune 6 en 7 mei tangele sitte, mei help fan oar runemateriael sa oplost wurde: *dk* = $\mathfrak{D}k$ = $\mathfrak{D}(i)k$. De lêste foarm is sljochtwei de 4de fal fan it persoanlik foarnamwurd fan 'e 2de persoan iental, oerienkommende mei ags. *ðec*, âs. *thik*, âhd. *dih*, ân. *pek*, *pik*. Dy forklearring kin immen tsjin ynlizze, dat wy yn it foarlitteraire Aldfrysk net *dik* of $\mathfrak{D}ik$, mar *pik*- forwachtsje meije soene. Earst yn jongere Aldfryske hânskriften forskine ommers by it pron. pers. 2 sg. foarmen mei *d* ynsté fan mei *th*³⁾. Dat is allegearre wier en wy soene dan ek gâns minder tûkelteammen hawwe, as wy de sechste rune as in *p* lêze mochten, Fan it trijehoekje, dat de beide dwêrsstreken mei de rjochter steile hael foarmje, soe dan allinne mar de boppeste skonk forfalle moatte, de ûnderste hat fan 'e miet ôf al wakker ûnwis west. Yn dat gefal soene wy mei ien sé oan lân wêze, hoegden ek net mei in útlitten *i* to pielen en koene klear en bleat de mei de taelûntjowing strikende foarm *pik* ûntsiferje. Mar hoe't in lettere ûndersiker it trêdde wurd fan ús ynskrift ek opfetsje mei, as $\mathfrak{D}(i)k$ of *pik*, ik leau dochs dat wy it, hwat de bitsjutting oangiet, op in persoanlik foarnamwurd 'dy' hâlde moatte.

Der bliuwe nou noch fjouwer runen oer, dy't boppe mei de sifers 8 oant en mei 11 oanjown binne. Fan it achtste teken wie ûnder it mikroskoop noch mar in part to bikennen. De moai dúdlike boppe-ein wiist lykwols út, dat de ritser in *l* bidoeld hat. Dat sadwaende wurdt it ynskrift mei de letterkloft *loka* bisletten. Nimme wy yn bitinken, dat de oant nou ta foune sindielen út in ûnderwerp (*ek*), in bystelling (*Umæ*) en in objekt ($\mathfrak{D}(i)k$) bisteane, dan sil it lêste wurd in tiidwurdsfoarm wêze, dat skuort net út. Om't it Anglofryske karakter fan ús fynst klear bliken dien hat, is it saek dat wy earst de Aldingelske wurdfoarrie ris trochsneupe. Hwa't dat docht, dy stjit ta syn binijing op 'e Angelsaksyske gearsetting *ā-locian*, dy't F. Holthausen yn syn *Altengl. etym. Wb.* mei 'ausgraben' omskriuwt en dy't neffens him oan russysk *luznúť* 'hakje, houwe' bisibbe is⁴⁾. Fierders hinget it grounwurd *locian* noch gear mei ags. *to-lūcan* 'forniele', litauk *lūžti* 'brekke' en âldyndysk *rujāti* 'hy tobrekt', allegearre

1) H. Arntz, *Handbuch der Runenkunde*², 1944, s. 70.

2) Sj. foar dizze en oare foarbylden binammen H. Arntz, *Handbuch*², s. 82.

3) Sj. W.L. van Helten, *Altostfriesische Grammatik*, Leeuwarden 1890, § 124, 2°.

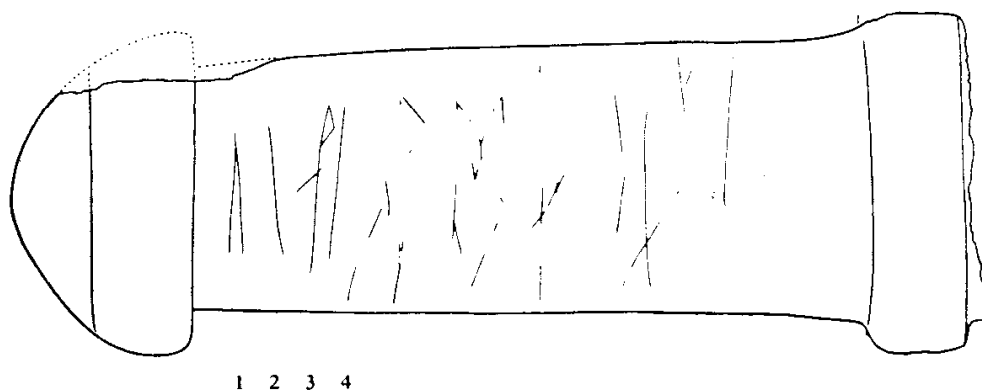
4) F. Holthausen, *Altenglisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1934, s. 205.

ôfliedingen fan yndogermaensk *leug-, *loug-, *lug- 'brekke', dêr't ek nhd. *Lücke* en *Loch* op tobekgeane¹⁾).

By de koartstammige swakke tiidwurden sûnder bylûdfordûbeling yn 'e stamme giet de 1ste persoan-noutiid-iental yn it Aldingelsk op *-ie* út, dat by ags. *locian* heart de 1 sg. praes. *locie*. De Aldfryske wjergader fan ags. *locian* soe der as **loka* útsjoen hawwe en de 1 sg. praes. ind. dêrfan as **loke*. Yn *ek ... loka* fan ús runeyskrift fine wy, krektlyk as yn it Goatysk (*nasja, haba, fullna*), de âldere útgong *-a*, dy't yn it Aldfrysk en it Aldingelsk fan 'e literaire tiid ta *-e* forswakket.

Bigripen lyk as 'grave, gravearje, grifje' passe skoan yn it sinforbân en litte har forlykje mei oare tiidwurden, dy't yn it skiere forline foar de runetechnyk yn 'e swang wiene. Foar it ritsen fan runen brûkten de Germanen ornaris *writan* 'ynskrasse', minmachtiger binne de útdrukkingen *wurkjan* 'wurkje, meitsje', *skeran* 'snije' en *markôn* 'merke'²⁾. Is de boppesteande útliz goed, dan moat as fyfte tiidwurd it Aldfryske **loka* (ags. *locian*) ta de faktael fan 'e runefikers rekkene wurde. Dat in saek, in ding, oansprutsen wurdt: *ek Umæ ð(i)k loka* 'ik, Umæ, rits dy yn', hoecht nimmen to fornuverjen. It liket my in utering fan in primitive tinkwize ta, hweryn't ek libbenleaze dingen personifearre wurde koene.

As wy ta bislút de wurdfoarmen jitris neigeane, dan biwiist *ek* neat oangeande it Angelsaksyske of Aldfryske komôf fan it ynskrift, hwant de âldste oerlevere foarmen fan dat foarnamwurd binne yn it literaire tiidrek ags. *ic*, âldfrysk *ik*, dy't beide in âlder **ek* ûnderstelle. De manljusnamme *Umæ* komt likegoed yn Ingelân as yn Fryslân foar, dêr ha wy dus ek gjin hâld oan, al is er yn 'e Fryske lannen wol hwat machtiger yn tal as oan 'e oare kant de Noardsé. It pron. pers. *ð(i)k* jowt allikemin útslútsel, om't Aldingelske skriftlike boarnen út letter tiid *ðē* of *ðec* en de Aldfryske hânskriften *thî* of *dî* hawwe, dy't allegearre út germaensk *pik* fuortkommen binne. Yn 'e gong wei wiis ik der noch efkes op, dat de foarm fan 'e achtste rune (V) gjin biswier wêze kin om der in *k* yn to sjen. Al hawwe rune 2 en rune 10 foar *k* de wenstige foarm *ᚔ*, wy moatte goed bitinke, dat beide foarmen, *ᚔ* en *ᚕ*, it Anglofryske runeskrift eigen wiene en opmerklikernôch krekt as op 'e Rasquerter fynst ek tagelyk yn 'e Westerembder toverspreuk foarkomme (*pukn, dukale*). Op 'e fryskens fan it hjir bisprutsen

Ofb. 2

1) J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern 1959, s. 686.

2) Sj. H. Arntz, *Handbuch der Runenkunde*², s. 284-288.

ynskrift tsjut neffens my allinne it lêste wurd *loka*, omreden yn it Angelsaksysk soe dêr *loka* to forwachtsjen wêze.

Op 'e oare kant fan it swurdheft binne fjouwer runetekens to merkbiten. Oft der eartiids mear west hawwe, doar ik net útmeitsje. Ofbylding 2 lit sjen hwat wy fan 'e runerige dêrsanne noch ûnderskiede kinne.

De earste rune is sûnder mis in *u*, de twadde en de fjirde stelle in *i* foar en de trêdde liket it meast op in *w*, dat yn 'e earste opslach woe ik der *UIWI* fan meitsje. De lêzing foroaret lykwols, as it dwersstreekje troch de steile hael fan 'e *w* hwat to bitsjuten hat. Heart dat der âl by - en is it net in groede yn it bien -, dan moatte wy in saneamde ligatuer oannimme, in forbining fan twa runetekens. En dan komt wol it meast in *n* (†) as gearstallend diel yn 'e bineaming. Mooglik is sadwaende ek de lêzing *UINWI*. Mar *UIWI* of *UINWI*, gjinien fan beide letterkloften wit ik in smiet op. Mei't wy nea net witte sille, oft dit ynskrift âldtiids langer wie, kinne wy de tekens op 'e oare kant fan it biennen heft mar better wêze litte, tinkt my.

Gearfetsjend leau ik sizze to meijen, dat de lêzing fan 'e earste twa wurden fan 'e langste ynskripsje neat op ôf to tingjen is. De beide folgjende wurden binne yn allen sa klear net, dat sit him mei yn 'e minne oerlevering. Mar is der al net in soad woun, as nei in earste ûndersyk bliken docht, dat de forklearring fan 'e iene helte fêststiet en dy fan it oare part net ûnkrekt hoecht to wezen? De útliz fan in nijûntdutsen runeynskrift bliuwt altiten in weach, binammen dejinge dy't him dêr it earst yn jowt, hat mei de measte swierrichheden to krijen. Lit oaren it boppesteande hifkje en de boustiennen brûke, dy't yn dit artikel oandroegen binne!

W. J. Buma.